

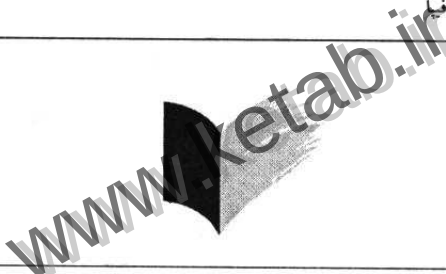
فلسفه علم حقوق بین الملل
جلد نخست
رویکرد سیستمی به معرفت‌شناسی حقوقی

دکتر فرید آزادبخت

عضو هیات علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی

واحد کرمانشاه

سرشناسه	: آزادبخت، فرید، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: فلسفه علم حقوق بین الملل / فرید آزادبخت.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۴۰۱
مشخصات ظاهری	: ج.
شابک	: 978-622-224-044-8
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
مندرجات	: ۱. رویکرد سیستمی به معرفت شناسی حقوقی
موضوع	: حقوق بین الملل -- فلسفه International law -- Philosophy حقوق بین الملل -- فلسفه -- تاریخ International law -- Philosophy -- History
رده بندی کنگره	: KZ۳۴۱۰ / آ۴ ۱۳۹۸۸
رده بندی دیوبی	: ۳۴۱/۰۱
شماره کتابشناسی، ملی	: ۵۶۵۱۸۲۱
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیل



انتشارات خرسندی

دفتر مرکزی: خیابان نلسون ماندلا (چردن)، بالاتر از چهارراه جهان کودک، پلاک ۶۶ طبقه اول، واحد ۳

تلفن: ۸۸۶۶۵۳۰۷ - ۸۸۶۶۳۷۶۲

مرکز پخش و توزیع: خیابان انقلاب، خیابان فخررازی، خیابان لبافی نژاد، نرسیده به خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۴،

واحد زیرزمین تلفن: ۵-۳۴-۰۳۴۶۹۷۱، ۵۸۴۶۶۴۹۰ و ۸۴۸۴۸۵۸۶۶۴

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

فلسفه علم حقوق بین الملل

جلد نخست: رویکرد سیستمی به معرفت شناسی حقوقی

دکتر فرید آزادبخت

چاپ اول: ۱۴۰۱ - تیراژ: ۲۰۰ جلد - قیمت: ۸۵۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-622-224-044-8

شابک: ۸-۰۴۴-۲۲۴-۶۲۲-۹۷۸

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۳
مقدمه تحلیلی	۱۹
بخش نخست: تبیین حقوق بین الملل به مثابه یک سیستم معرفتی	
فصل نخست: تبیین جایگاه معرفتی حقوق بین الملل در گستره علوم	۳۸
گفتار نخست: تبیین علمی	۳۸
جستار نخست: مدل های تبیین علمی	۳۹
الف - تبیین علت کاو	۴۰
سازوکار سببی و علی	۴۰
تلازم بین متغیرها	۴۱
شرایط لازم و کافی	۴۴
روش تطبیقی	۴۵
روش استدلال مبتنی بر مکانیسم های علی / سببی	۴۶
جستار دوم: تبیین معنا کاو (تفهم)	۴۸
تمایز تبیین و تفهم	۴۸
پیش فرض های تبیین معنا کاو	۴۹
فاعلیت و تفسیر	۵۰
فعل جمعی	۵۲
حقوق بین الملل و معنا کاوی	۵۳
جستار سوم: تبیین دلیل کاو	۵۴

۵۴	الگوی تبیین مبتنی بر دلیل
۵۵	جایگاه اعتبار
۵۶	تبیین تقریر نخست از دلیل
۵۸	تبیین تقریر دوم از دلیل
۵۸	معنای قاعده‌مندی
۵۹	نظام حقوقی و اعتبارات جمعی
۶۱	گفتار دوم: تعلق و روش
۶۳	جستار نخست: گونه‌شناسی معرفتی بر حسب تعلق و روش متناسب با آن
۶۳	بهره نخست: معرفت تجربی و اثباتی
۶۴	بهره دوم: فهم
۶۴	بهره سوم: رهایی بخشی
۶۵	حقوق بین الملل و تعلقات سه گانه
۶۶	جستار دوم: تمایز مسائل و موضوعات معرفتی
۶۶	بهره نخست: مفهوم و اوصاف مسأله معرفتی
۶۸	بهره دوم: معیار اعتبار و روایی گزاره‌های معرفتی حقوقی
۶۹	مبحث نخست: معیار ابطال‌پذیری
۷۰	جستار سوم: گزاره‌های تحلیلی معرفت حقوقی
۷۲	بهره دوم: ابطال‌پذیری تجربی
۷۳	بهره سوم: ثابت‌های منطقی
۷۴	گزاره‌های ترکیبی
۷۵	معضل استقراء و رویگردانی از معیار اثبات‌پذیری تجربی
۷۵	گفتار سوم: مفهوم ابطال‌گرایی
۷۵	تمایز ابطال و ابطال‌پذیری
۷۸	گزاره‌های انشایی

فصل دوم: تعامل معرفتی حقوق بین الملل و علوم اجتماعی	۷۹
گفتار نخست: معرفت اجتماعی و حقوق بین الملل	۷۹
جستار نخست: مفهوم علم اجتماعی	۸۰
بهره نخست: نظریه اجتماعی	۸۱
بهره دوم: نظام اعتبارسنجی نظریه اجتماعی	۸۴
بهره سوم: هدف نظریه اجتماعی	۸۶
گفتار دوم: نسبت حقوق بین الملل و علوم اجتماعی	۸۶
جستار نخست: اوصاف علمی حقوق بین الملل	۸۷
بهره نخست: روش تبیین علمی	۸۷
جستار سوم: معیار داوری درباره نظریه اجتماعی (زیر گونه حقوقی)	۸۹
گفتار سوم: گونه‌شناسی کلان نظریه اجتماعی	۹۰
جستار نخست: نظریه ناظر به کشف، سبب و ربط علی	۹۰
جستار دوم: نظریه حاکی از قاعده‌مندی رفتار جمعی	۹۱
جستار سوم: نظریه معنا کاو	۹۲
فصل سوم: نظریه و فرانظریه در دانش حقوق بین الملل	۹۴
گفتار نخست: منزلت نظریه در علم حقوق بین الملل	۹۴
جستار نخست: مفهوم نظریه حقوقی	۹۵
بهره نخست: مفهوم نظریه	۹۵
بهره دوم: ماهیت نظریه	۹۷
جستار دوم: گونه‌شناسی نظریه‌های حقوق بین الملل معاصر	۹۷
مبحث نخست: اثبات‌گرایی حقوقی	۹۷
مبانی و مفروضه‌ها	۹۸
وحدت هستی‌شناختی دنیای طبیعی و جهان اجتماعی	۹۸
یگانگی علوم	۹۸

۹۹	وحدت روش
۹۹	تجربه‌گرایی
۹۹	تحویل‌گرایی
۹۹	تجزیه‌گرایی
۱۰۰	سازوکار علی و سببی
۱۰۰	پاک‌سازی زبان علم از عناصر متافیزیکی
۱۰۰	مبحث دوم: اثبات‌گرایی حقوقی
۱۰۱	مفروضه‌ها، دلالت‌ها و الزام‌ها
۱۰۳	بهره سوم: نظریه انتقادی حقوقی
۱۰۳	پیشینه
۱۰۵	تعلقات انسانی
۱۰۶	عقلانیت
۱۰۸	روش‌شناسی
۱۱۰	بهره چهارم: نظریه حقوق طبیعی
۱۱۰	پیشینه و روشنگری مفهومی
۱۱۰	مفروضه‌ها
۱۱۱	روش‌شناسی
۱۱۱	دستگاه تئوریک (نظری)
۱۱۱	زبان
۱۱۲	منطق تبیین
۱۱۲	بهره پنجم: نظریه جامعه‌شناختی حقوقی
۱۱۳	پیش‌فرض‌ها
۱۱۴	روش‌شناسی
۱۱۵	زبان

نظام تبیین	۱۱۵
بهره ششم: نظریه هنجاری حقوق بین الملل	۱۱۶
پیشینه	۱۱۶
ایضاح مفهومی	۱۱۷
روش شناسی	۱۱۸
چارچوب نظری و فرضی	۱۱۹
زبان	۱۱۹
نظام تبیین	۱۱۹
گفتار سوم: موانع و محدودیت های نظریه پردازی در حقوق بین الملل	۱۲۰
جستار نخست: تمهید بحث	۱۲۰
جستار دوم: چالش های معرفت شناختی	۱۲۱
بهره نخست: تکوین نظریه حقوقی	۱۲۱
بهره دوم: جمع آوری استقرایی داده ها	۱۲۲
بهره سوم: داوری و آزمون نظریه حقوقی	۱۲۳
مبحث نخست: ابطال پذیری	۱۲۴
مبحث دوم: ابطال پذیری در مقابل اثبات پذیری	۱۲۶
گفتار دوم: چالش روش شناختی	۱۲۸
فصل چهارم: روش شناسی حقوق بین الملل	۱۳۰
گفتار نخست: پیشینه تاریخی و معرفتی	۱۳۰
گفتار دوم: پوزیتیویسم منطقی	۱۳۱
بهره نخست: مفروضه ها، دلالت ها و الزام های روش شناختی	۱۳۱
مبحث: وحدت روش شناسی	۱۳۱
مبحث دوم: تجربه گرایی	۱۳۲
مبحث سوم: عینی گرایی	۱۳۳

پیشگفتار

با سپاس به آستان خداوند سبحان و با خرسندی تمام دفتر نخست از دوره هفت جلدی فلسفه علم حقوق بین‌الملل را،^۱ با این امید به پیشگاه صاحب‌نظران و اصحاب فضل و اندیشه تقدیم می‌نمایم که این مجموعه در نقد و تنقیح بعضی از پیش‌فرض‌های پایدار

۱. این مجموعه شامل هفت دفتر است، که در هر دفتر، مسأله‌ای معرفتی مطرح خواهد شد؛ دفتر نخست، به معرفت‌شناسی حقوقی اختصاص یافته که بنیادهای نظری و فلسفی دانش حقوق بین‌الملل؛ نظیر الگوهای تبیینی، نسبت نظریه حقوقی و نظریه اجتماعی، فرآیند تکوین و آزمون نظریه‌های حقوقی، زبان حقوقی و در نهایت روش‌شناسی کثرت‌گرایی حقوقی بررسی شده است. در دفتر دوم به تفصیل تمام‌تر به روش‌شناسی حقوق بین‌الملل پرداخته خواهد شد. در دفتر سوم هستی‌شناسی حقوقی با تأکید بر نظریه عمومی سیستم‌ها مطالعه و تحلیل خواهد شد که مسائلی از قبیل اوصاف ویژه سامانه حقوقی و عناصر چهارگانه سیستم حقوقی همانند قاعده - هنجار، نهاد، سازوکار و روش - آیین، فنون و اسلوب‌های حقوقی به تفصیل آناکای می‌گردد. در دفتر چهارم؛ با عنوان منطق تعامل و الگوهای کنش در سیستم حقوقی بین‌المللی؛ مفهومی سیستمی از جامعه بین‌المللی ارائه شده است. همچنین نسبت میان متغیرهایی نظیر سیاست، اقتصاد، فرهنگ، فناوری و جامعه مدنی که در شمار بنیادهای مفهومی و غیر معرفتی محیط سیستمی نظام حقوق بین‌الملل - جامعه بین‌المللی - تلقی می‌گردند، در چارچوب الگوهای تعامل مرزی و سیستمی با نظام حقوقی بین‌المللی و عناصر آن بررسی و تبیین خواهد شد. در دفتر پنجم نسبت معرفتی حقوق بین‌الملل با پاره‌ای از علوم هم‌سنخ نظیر منطق، اخلاق، حقوق داخلی و روابط بین‌الملل در چارچوب ساحت‌های روش‌شناختی، معرفت-شناختی، هستی‌شناختی و در پرتو فلسفه‌های مضاف معرفتی، جامعه‌شناسی معرفت و تاریخ علم مطالعه و در دفتر ششم، به منظور بازشناسی و فهم دقیق‌تر ظرفیت‌ها و قابلیت‌های سیستمی حقوق بین‌الملل در دو ساحت کنشی و معرفتی، گوشه چشمی به نظریه عمومی سیستم‌ها افکنده خواهد شد که در ادبیات حقوقی چندان شناخته شده نیست. و در نهایت، در دفتر هفتم در راستای تحولات درگرفته در روش‌شناسی نسل سوم علوم اجتماعی و قبض و بسط معرفتی دانش حقوق بین‌الملل، با طرد اسطوره چارچوب و اقتضانات تک‌رشتگی، پیش‌فرض‌های میان رشته پژوهی در عرصه مطالعات نوین حقوقی بررسی خواهد شد که برای شناخت و فهم جامع مسائل چند تبار و چند ساحتی حقوق بین‌الملل یک ضرورت حیاتی است.

معرفت‌شناختی نظریه‌ورزی حقوقی در این سامان مؤثر افتد و زمینه آزمون‌گری و داوری برخی از مدعیات علت‌مدار و فاقد دلیل گروهی از سودا اندیشان این دیار را نسبت به منزلت فلسفه علم حقوق بین‌الملل فراهم آورد. این دفتر شامل بررسی بنیادهای معرفتی دانش حقوق بین‌الملل است که مباحثی از قبیل الگوهای تبیین معرفتی حقوق بین‌الملل در گستره علم و دانش بشری، نسبت معرفتی حقوق بین‌الملل و علوم اجتماعی، منزلت و شأن نظریه و فراتنظریه، روش‌شناسی و زبان حقوقی با تأکید بر شناسایی و بازتعریف گزاره‌های تحلیلی و ترکیبی دانش حقوق بین‌الملل تحلیل و بررسی شده است. اهمیت بنیادها، مبانی و مبادی معرفتی هر حوزه علمی، بی‌نیاز از تعریف و توصیف است؛ اما در حوزه حقوق بین‌الملل این مهم ضرورتی ویژه و اساسی می‌نماید که به شیوه‌ای روشمند و دقیق بایستی حدود و ثغور مسأله واکاوی شود و ابعاد و ساحت‌های ناگفته و بعضاً ناشناخته فلسفه علم حقوق بین‌الملل به صیرفی نقد سپرده و پیش‌فرض‌های عالمان و اندیشمندان این عرصه به بوته آزمون تأیید، اثبات و ابطال نهاده شود. افزون بر الگوی تبیین علت‌کاو، منطق تفهمی و یا دلیل‌کاو و سامانه معناکاو حقوقی چندان در میان حقوق‌دانان ایرانی^۱ معمول و مورد توجه

۱. مطالعه روشمند و فلسفی مبانی - مبادی و پیش‌فرض‌های علوم اعم از دانش‌های علت‌کاو، معناکاو و دلیل‌کاو و فهم نسبت‌های میان آنها در فلسفه‌های مضاف علوم - امور صورت می‌گیرد که در مطالعات بومی، چنین اقتضائاتی به درستی بازشناسی نشده و در مواردی ضرورت این نوع مطالعات نیز، چندان جدی گرفته نمی‌شود. به هر حال رئوس ثمانیه‌ای که در برخی از نوشته‌های بومی و مخصوصاً در کتاب‌هایی که با عنوان «مقدمه حقوق»، «کلیات حقوق» و حتی «فلسفه حقوق» طرح شده است؛ تقریباً هیچ‌گونه سنجینی با مباحث فلسفه‌های مضاف و بویژه فلسفه علم حقوق ندارد. اما این مجموعه، فارغ از سلطه و استیلای منطق ارسطویی و مفاهیم مطرح در فلسفه حقوق سنتی بومی، در تدارک طرح تازه‌ای از فلسفه علم حقوق بین‌الملل است که به جای تکیه بر موضوع و آفت موضوع‌محوری - که در اندیشه‌های سنتی بنیاد تفکیک علوم و معرفت‌ها واقع می‌شد - به رابطه کاوی (نظریه سیستم‌ها و منطق رابطه کاو) و مسأله کاوی در چارچوب الگوهای تبیین (علت‌کاوی)، دلیل‌کاوی و معناکاوی (نظریه هرمنوتیک) نظر دارد و در نهایت نظام حقوقی و علم حقوق بین‌الملل را در دو سطح تحلیل‌کنشی و معرفتی به مثابه سیستمی دستوری و معرفتی علت‌کاو، معناکاو و دلیل‌کاو مطالعه و بررسی می‌کند.

نیست که علت این بی‌توجهی استیلای رویکرد اثبات‌گرایی حقوقی بر اذهان اندیشمندان حقوقی این دیار است که به‌رغم درک ضرورت دگرگونی و اشتیاق به تغییر در بنیادهای معرفت‌شناختی حوزه علمی مالوف و آشنای خود همچنان در چنبره سلطه پراگماتیسم حقوقی می‌اندیشند که دانش حقوقی را به مجموعه گسسته‌ای از تکنیک‌ها و فنون و اسلوب‌های حل اختلاف فرو می‌کاهد و از طرف دیگر فروکاست‌گرایی دوجانبه‌ای که محصول نگاه تجزیه‌گرا و تحلیلی - اثباتی است، دانش حقوقی را به نظام حقوقی و در نهایت نظام حقوقی را به قاعده حقوقی که آن نیز به وصف آمریت به مفهوم آستینی کلمه قابل تحویل و تقلیل است فرو می‌کاهد. معارضه روش‌مند که مبتنی بر روش‌شناسی غیر اثباتی و پیش‌فرض‌های تنقیح شده است، با توسعه الگوهای تبیین سنتی که محدود و منحصر به علت‌کاوی به‌کار بسته شده در قلمرو علوم طبیعی تجربی است و بار دادن به منطق‌های معرفتی جدید اعم از رویکرد فقهی و یا هرمنیوتیک حقوقی و الگوی موفق دلیل‌کاوی که مناسب ویژه‌ای با پدیدارها، متن‌ها و اعتبارات حقوقی بین‌المللی دارد؛ جانمایه این کتاب را تشکیل می‌دهد که با الهام از تحولات عرصه فلسفه علم، جامعه‌شناسی معرفت، کثرت‌گرایی روش‌شناختی، پویش‌مندی و تکامل‌گرایی حقوق بین‌الملل بر مدار صلح و بشریت به مثابه ارزش‌های ممتاز جامعه بشری و ضرورت توجه به مطالعات میان‌رشته‌ای که با کنار نهادن اسطوره چارچوب تک‌رشتگی و رژیم حقیقت تجزیه‌گرا و اتمیسم حقوقی، ظرفیت‌ها و فرصت‌های فراوانی در دسترس میان رشته پژوهان،^۱ به مثابه نسل جدید پژوهندگان جامع‌نگر، نهاده است و نیز اهتمام جدی به مدل‌ها و الگوهای نظری

۱. گفتن، ادبیات و روش‌شناسی میان‌رشته‌ای، بی‌تردید، در شمار تحولات بنیادینی قرار می‌گیرد که در ساحت روش‌شناسی رخ داده است. به‌رحال این تحول، با وقوف به ایرادهای مترتب بر رژیم حقیقت و اقتضانات تک‌رشتگی درصدد ارائه سطح تحلیل نوین و گونه‌ای روش‌شناسی ویژه است که درصدد کاستن از انزوای علوم، جزیره‌ای شدن معرفت‌های بشری، فقر تئوریک و کمبود الگوها و مدل‌های تحلیل و تبیین علوم معاصر برآمده است. جهت مطالعه بیشتر نک: دفتر هفتم؛ مجموعه فلسفه علم حقوق بین‌الملل، با عنوان «قبض و بسط معرفت حقوقی»: ظرفیت‌های سیستمی و میان‌رشته پژوهی حقوق بین‌الملل.

فرا رشته‌ای که ضرورت زمانه کنونی و مناسب یک بررسی جامع، فلسفی و روشمند است که هم به خطاها توجه دارد و هم پیوند میان جزیره‌های معرفتی را برای نیل به پاسخ‌های آزمون‌پذیر و طفره‌گریز فراهم می‌آورد؛ چه اینکه دانش‌های حاوی مسائل چند ساحت و چند تبار، در انجام مسئولیت جدید خود که فراتر از ایجاد سلطه و استیلا، بل در تدارک فهم جامع و دستیابی به سطحی از معرفت رهایی‌بخش و انتقادی بازتعریف می‌گردد، بدون توجه به این دسته از اقتضائات معرفت‌شناختی، تحولات روش‌شناختی و الگوهای نوین ارزش‌شناختی ناتوان و درمانده‌اند. به همین منظور نویسنده در حد توان ناقص و آموخته‌های ناچیز خود، در این دفتر درصدد برآمده است که فارغ از الزامات منطق اثباتی، که در نهایت چیزی جز بازسازی علم انسانی و اجتماعی حقوق بین‌الملل به شیوه و بر نسق علوم طبیعی تجربی نبوده و نیز انحصارگرایی روشی آن که بر سینه روش‌شناسی‌های نوین دست رد می‌نهد؛ به‌طور قاطع مهر خاتمت نهاده و به شیوه‌ای تازه که در سطح تحلیل، چندگانگی منطق تبیین و تفسیر و الگوی دلیل‌کاوی عقلانیت‌بنیاد را به خدمت گرفته؛ در ساحت روش، کثرت‌گرایی روشی؛ در بررسی نسبت‌ها و تعامل میان حوزه‌های علمی همسنگ و ناهم‌سنگ در پرتو دیالکتیک واقعیت - ارزش و پل زدن بین ساحت‌های معرفتی متنوع و گوناگون به منظور پاسخی روشمند و چند تبار و چند ساحت برای پدیده‌ها، متن‌ها و اعتبارات حقوقی بین‌المللی از الگوی نظریه سیستم‌ها و سطح‌های تحلیل چندگانه که در سطح تعامل درونی به بررسی نسبت میان متغیرهای معرفتی حقوق از قبیل رابطه روش، هدف، نظریه، زبان و منطق تبیین می‌پردازد و در سطوح تحلیل مرزی و سیستمی روابط و نسبت‌های میان متغیرهای سیستمی حقوق بین‌الملل و نظام تحلیلی دانش حقوق بین‌الملل و علوم پیرامونی که در واقع محیط سیستم معرفت حقوقی را تشکیل می‌دهند می‌پردازد. با اینکه در نگارش کتاب و بررسی و تبیین مسائل متنوع آن دقت به کار رفته است، نویسنده به هیچ وجه خود را از لغزش، خطا، بدفهمی، آمیختگی علت و دلیل، و خلط الگوهای تبیین در نهایت اشتباه در سطح تحلیل و روش‌شناسی کثرت‌گرا مصون نمی‌داند و هرگونه انتقاد،

اصلاح، رهنمود و راهنمایی از جانب صاحب نظران و منتقدان را با آغوش باز و علاقه و سپاس فراوان می‌پذیرد. امید است این اثر ناچیز که پیش‌درآمدی بر مسائل فلسفه علم حقوق بین‌الملل و بویژه بررسی بنیادهای شناختاری و معرفتی این سپهر علمی از قبیل: منطق حقوقی، زبان حقوقی، نظریه و فرانظریه حقوقی، روش‌شناسی حقوقی، الگوهای تبیین علت‌کاو، معناکاو و دلیل‌کاو و نسبت‌های معرفتی میان دانش حقوق بین‌الملل و علوم اجتماعی هم‌سنگ از قبیل حقوق داخلی و روابط بین‌الملل و علم اخلاق است، برای همه کسانی که در پی اثری در حوزه فلسفه علم حقوق بین‌الملل هستند مفید افتد. در پایان شایسته است مراتب سپاس قلبی‌ام را به پیشگاه با فضیلت استاد اندیشمند؛ جناب آقای دکتر مهدی ذاکریان تقدیم نموده که در تنقیح این اثر ملاحظات صریح خود را با نویسنده در میان نهاده و نیز از مدیر محترم انتشارات وزین خرسندی که چاپ کتاب مرهون پیگیری ارزنده ایشان است صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم.